

A kisebbségi demokrácia fogalma

A *kisebbségi demokrácia* két olyan szó kapcsolata, amelynek mindkét tagjáról, azok jelentéstartalmáról, külön-külön már könyvtárnyi irodalom született. A szabályos logika azt kívánna meg, hogy e fogalmak legjellemzőbb meghatározásainak ismertetése után térjünk át tulajdonképpen mondanivalónkra; annak az összefüggésnek a vizsgálatára, amely a számbeli kisebbségben élő népek helyzete és a felettük főhatalmat gyakorló államok politikai berendezkedése között fennáll. Erre azonban itt, a terjedelmekorlátok miatt, nincs mód. A meghatározást illetően kezdetben meg kell elégednünk annak az általánosságnak a kimondásával, hogy többnyire szoros kapcsolat van a kisebbség (nemzetiség), mint jelenség szemlélete és az általa előidézett társadalmi probléma kezelése között. A kérdés megoldására kialakított cselekvési programok általában összhangban vannak egy-egy jellemző nemzetfelfogással, amely a kisebbség lényegéről és társadalmi szerepéről vallott nézeteket is magában foglalja.

A történelmi tapasztalatok szerint a 20. században kétféle eszmei megközelítés nehezítette, illetve tette lehetetlenné a nemzetiségi viszonyok helyes megértését és optimális szabályozását. Némileg leegyszerűsítve a gondolatilag is sokrétű valóságot, az egyik az az individualista-liberalista felfogás, amely idealizálja az egyént és a társadalmi-gazdasági viszonyok mindenféle beavatkozástól mentes, szabadelvű alakulását. A másik az a centralista-etatista nézet, amely az erősen központosított államot a társadalmasulás legmagasabb rendű fokaként, az emberi viszonyok egyetlen hatékony alakítójaként kívánja láttatni. Bár a két szemlélet a nemzeti kérdés megragadásában is sok ponton gyökeresen tagadja egymást, meglepő tartalmi egymásba fonódásukat, egymásra csúszásukat is felfedezhetjük, például az *állampolgárságot és a nemzetiséget összemosó államnacionalista eszmében*. Közös vonásuk az is, hogy az általuk létrehozott azonosulási keretekben a kisebbséget, mint történelmileg létrejött önálló közösséget, autonóm társadalmi jelenséget, csak gonddal vagy egyáltalán nem tudják elhelyezni. Az egyik esetben az atomizált állampolgárok együttese, mint társadalomkép teszi kérdésessé a *nyelvi-kulturális máságra épülő szerves közösségképződés* értelmét és jogosultságát. A másikban egy központilag, hatalmi eszközökkel előidézett monolitikus „nemzeti” egység zárja ki végső soron *mindenféle autonóm csoportszerveződés* lehetőségét.

Az etnikum a társadalom egyik lehetséges metszésvonala, egyfajta *kollektív különbözőség*, amely egyaránt kifejeződhet külső jegyekben, vagy nehezebben észlelhető belső értékekben, magatartásokban, törekvésekben. A nemzetiségi érdekegybeesés és összetartozás-tudat a *jellemzők* — s gyakran a belőle következő *helyzetek* — hasonlóságára vagy azonosságára épül.

Az etnikumok belülről nem homogén, hanem változatosan tagolt egység; tagjaik különböző intenzitással kapcsolódnak a csoportegészhez. Emellett maguk a nemzetiségi meghatározók sem állandóak, hanem hosszú idő átlagában változnak. Mindezen viszonylagosság ellenére a társadalom etnikai-kulturális törésvonalai történelmileg *nagy állandóságot* mutatnak, és a nem-

zetiségi jelenésvilágot *figyelemreméltó önállóság* jellemzi környezete többi jelenségével szemben.

A klasszikus polgári demokratikus politikai koncepció nemzetiségi egyenjogúságon elsősorban az állampolgárok — valamennyi állampolgár — jogi egyenlőségét érti. Eszerint a kisebbség akkor emancipált, ha a kisebbségek egyenjogúak: ha nem éri őket hátrányos megkülönböztetés nyelvük, fajuk, nemzetiségük, vallásuk szerint. Az alapvető polgári és politikai jogoknak tehát a társadalom minden tagját meg kell illetniük. Amennyiben ezek — például a sajtó- és gyülekezési szabadság — csorbitatlanul érvényesülnek, velük az etnikai önkifejezés szervezeti keretei is létrejönnek; következésképp nincs szükség a sajátos nemzetiségi problémák külön politikai-jogi rendezésére —, foglalható össze e nézet lényege.

Ez a felfogás a kisebbségi kérdést alapvetően a politikai tolerancia oldaláról közelíti meg, ami a gyakorlatban általában egyfajta semlegességet jelent a nemzetiségi jelenségvilággal kapcsolatban. Szükséges hangsúlyozni e szemlélet legdemokratikusabb változatainak előnyét, sőt felsőbbrendűségét a kisebbségi önszerveződést erőszakos eszközökkel lehetetlenné tevő nemzeti elnyomó politikával szemben. Látni kell azonban a szóban forgó koncepció egyoldalúságait és hiányosságait is.

A szólás szabadsága nem jelenti szükségszerűen az *anyanyelven szólás szabadságát*; az oktatáshoz való jog tartalmilag nem feltétlenül terjed ki a *kisebbségi iskolák létrehozásának kötelezettségére*; a lakóhely szabad megválasztásának egyéni lehetősége csak kiegészíti, de nem helyettesíti a *szülőföldön való maradás* és a *területi önkormányzat* csoportjogát. A nemzetiségi érdeket, vagyis a társadalmi szövet egyik metszészvonala mentén kialakuló önálló csoportérdekeket tehát kizárólag egyéni jogokkal garantálni nem lehet. Szükség van a *társadalmiasult személyiség*, adott esetben az etnikum, *mint közösség* védelmére, pontosabban olyan politikai berendezkedés kialakítására, amely a csoport önkifejezését, önmegvalósítását lehetővé teszi. Más szóval: az állam ne csak elfogadja az etnikai változatosság tényét, hanem a rendelkezésre álló hatalmi eszközökkel a lehető legkedvezőbb feltételeket teremtsen meg a kisebbségi megmaradás és fejlődés számára. Ez pedig olyan kollektív jogsultságot tételez fel, mint az anyanyelvi iskolarendszer, a közigazgatás két- vagy többnyelvűsége, a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó kormányintézmények létesítése, autonóm körzetek létrehozása stb. Úgy fogalmazhatnánk, hogy egy nemzetiségpolitika annál jobban felel meg eredeti céljának, minél több közösségi jogot biztosít a kisebbség számára.

Az egyén úgy tud társadalmilag teljesen emancipálódni, ha saját nemzetisége is egyenrangú a többivel; a személyiség kibontakozása tehát feltételezi a *nemzeti személyiség* kiteljesedését. És fordítva: egy államon belül a nemzetiségek egyenjogúsága és szabadsága akkor érvényesülhet teljesen, ha az őket alkotó egyének állampolgári egyenlőséget és szabadságot élveznek; a *nemzetiiség autonómiájának* tehát előfeltétele az egyén autonómiája. A *nemzetiségi demokrácia e két mozzanata szerves, egymástól elválaszthatatlan egységet alkot.*

Az 1940-es évek második felétől Közép- és Délkelet-Európában kialakuló szocialista államberendezkedés — országonként és nemritkán kisebbségenként is különböző mértékben és formában — a nemzetiségi egyenjogúság számos eredeti, sőt úttörő intézményét hozta létre. A politikai fordulat utáni első alkotmányok nyelvhasználati, nemzeti föderációs vagy éppen területi autonó-

mia rendelkezései nemcsak a szóban forgó államok saját múltjához viszonyítva, hanem tágabb nemzetközi összvetésben is figyelemreméltóak. A korszak ellentmondása azonban az, hogy a nemzetiségi demokrácia keretintézményei létrehozásának folyamata időben egybeesett a hatalomgyakorlás antidemokratikus módjának eluralkodásával. A kollektív jogok törvényes megszerzésének értékét több állampolgári egyéni jog tényleges elvesztése csökkentette.

Nem meglepő tehát, hogy a kialakult politikai helyzetben az etnikai egyenlőségre vonatkozó intézkedések egy része megmaradt a jogszabályok szintjén, be nem váltott ígéret lett, társadalmi valósággá soha sem vált. A kisebbségek különösen ott kerültek nehéz helyzetbe, ahol a túlközpontosított kormányzati forma *intézményesített többségi etnocentrizmussal* párosult. Mivel a két jelenség találkozására a 20. század politikátörténetéből nem kevés — súlyos ellentéteket, ütközéseket okozó — példát tudunk idézni, érdemes a nacionalizmus és a politikai rendszer viszonyának néhány elméleti kérdését közelebbről is megvizsgálni.

A nemzetiségpolitika a hatalomgyakorlás egyik sajátos megjelenése. Abban a politikai közegben, amelyben a döntések meghozatalának és befolyásolásának társadalmi bázisa beszűkül, csökkennek a különféle társadalmi csoportok, köztük a kisebbségek közügyekre való hatásának esélyei is. A társadalmi ellenőrzés és ellensúly hiánya miatt a fő hatalom könnyebben kerülhet nemzeti kizárólagosságot hirdető — *vagy csak egyszerűen megvalósító* — erők kezébe. A politikai centrumnak ily módon való kisajátítása szükségszerűen vezet el az államnacionalista eszméhez és gyakorlathoz. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a szuverenitást hordozó hatalom egyetlen kulturális normát ismer el és támogat, és az ehhez való alkalmazkodás valamennyi állampolgár számára az egyéni érvényesülés előfeltételévé válik. Az erőszakos asszimiláció „az államalkotó nemzet” értékrendjének a többi közösségre való rákényszerítése, általában a területi annexiót követő *kulturális-tudati bekebelezés*, amely gyakran az állampolgári egység ideológiai jelszava mögött folyik. Azonban az az egység, amelyik tudatosan összemos, és az az egyenlőség, amelyik célirányosan homogenizál, lényegében nem egység és egyenlőség, hanem az egyik etnikai csoport egyeduralma a másik felett. A beolvasztó politika — jelentkezzen bármilyen ideológiai mezben — *mindig etnocentrikus politika*. Az etnokrata politika pedig — mint azt történelmileg az európai fasizmusok példáján láthatuk — legteljesebben az autokrata kormányzati formában tud érvényesülni.

A fasiszta rendszer a kívánt teljes államnemzeti egységet már nemcsak politikai eszközökkel igyekezett elérni, hanem a tömeges fizikai eltávolítással (illetve felszámolással) is. Az *Endlösung* kifejezés az újkor egyik legkegyetlenebb népiértését jelentette. Egész népcsoportok megsemmisítésének ilyen szélsőséges formájával ma már — legalábbis Európában — nem találkozunk. Tudni kell azonban, hogy nem mindenütt tűntek el teljesen azok az erők, amelyek a kisebbségi kérdés megoldását a tömeges felszámolás valamelyik változatában látják. Ezért szükséges emlékeztetni, hogy a *kulturális Endlösung* is *népiértés*: annak időben elnyújtottabb, megjelenésében civilizáltabb, de tartalmában nem feltétlenül emberségesebb formája.

A nemzetiségek múltjának és jelenének, nyelvének és műveltségének erőszakos kisajátítása Közép- és Délkelet-Európa történelmében nem volt ritka jelenség, s ettől tájaink ma sem teljesen tünetmentesek. A határainkon túl élő magyarok egy részének helyzete például érthető módon nyugtalanítja közvéleményünket, mert néhol nem szűntek meg — vagy kifejezetten felerősödtek — azok

az államnacionalista törekvések, amelyek sorsukat — legalábbis kulturális értelemben — az „*Endlösung der Ungarnfrage*” szellemében kívánják alakítani.

A történelmi és mai tapasztalatok szerint néhány állam vezetése a többségi nemzet nacionalista csoportjainak tett engedményekkel próbálja a politikai demokrácia vagy a megfelelő életszínvonal hiányát kompenzálni és társadalmi háttérét ily módon erősíteni. Az etnocentrikus döntések azonban csak a saját értékrendjükhez viszonyítva optimálisak, de már — néhány kisebb, átmeneti előnytől eltekintve — annak a közösségnek sem válnak hasznára, amelynek érdekében elvben megszülettek.

Az önálló etnikai fejlődés lehetőségeinek megszűnése egyrészt tartósan megrontja a kapcsolatot a kisebbséggel — s ha van — annak anyanemzetével. Nemzeteket és államokat állít szembe, egy térség vagy országcsoport állandó konfliktusforrásává válik. Másrészt a folyamat az államon belül további antidemokratikus irányzatokat erősít, mert az a hatalom, amely a nemzetiségi autonómiát veszélyesnek ítéli meg, szükségszerűen érkezik el — ha ez már nem következett be előbb — *mindenfajta társadalmi és politikai autonómia elítéléséhez*. Az a nacionalista politika, amelyik valamely kisebbségi nép törekvéseit tartósan figyelmen kívül hagyja, hajlamos általában a népet, valamennyi népet, a saját propagandája által kedvezményezett is, semmibe venni. A kisebbségellenesség így törvényszerűen vált át többségellenességbe, bizonyítva, hogy a nacionalizmus, mint politikai fegyver bumeráng hatású: történelmileg visszaüt.

A nemzetiség szempontjából az a hatalom legitim, amely kész az ő értékei elfogadására, s amely megfelel etnikai azonosságfejlesztő és politikai önkormányzat-növelő igényeinek. Ha ezt tőle megtagadják, értelemszerűen a politika megváltoztatására törekszik, önvédelmi reflexei esetleg elszakadási törekvésben is kifejeződnek. Az a tény, hogy a föld különböző pontjain a kisebbségek gyakran jelentek (jelennek) meg a belső és nemzetközi viszonyokat kontesztáló erőként, nem valamilyen különleges lelki alkati tulajdonságukból ered, hanem a tényleges helyzetekben gyökerező, társadalom-lélektanilag tökéletesen magyarázható politikai jelenség.

Az etnikai sokszínűség hatalmi elismerése: *legitimál*. A többségi nemzet értékei mellett a többi nemzetiség szokásainak, normáinak, nyelvi-kulturális és egyéb sajátosságainak integrálása szélesíti a hatalom társadalmi bázisát, növeli a politikai rendszer elfogadottságát és stabilitását.

A soknépű államokban a nyelvi-kulturális értékrend nem környezetétől független jelenség, hanem szorosan kapcsolódik a társadalmi és politikai csoporthelyzetekhez. A nyelvi státusz általában az adott közösség helyét tükrözi; így megváltoztatása nem merülhet ki kizárólag nyelvi törvényekben, hanem elsőrendű politikai ügygé, a hatalomból való részesedés kérdésévé is válik. A nemzetiség a politikai akaratképzés fórumai nélkül *virtuális közösség*, amelyben csak lehetőségként élnek az önszerveződés esélyei. Tényleges közösséggé akkor válik, ha rendelkezik azoknak a döntéseknek a minimumával, amelyekkel saját helyzetét alakíthatja. Hogy egy ilyen állapot tartósan létrejöjjön, változásoknak kell bekövetkeznie a politikai folyamatok szabályozó-rendszerében, intézmény-rendszerében, s a társadalom — velük kölcsönhatásban levő politikai kultúrájában.

A kisebbségpolitika *teljes értelmében* nemcsak az állam aktív hatását foglalja magában a területén élő közösségekkel szemben, hanem tartalmazza azt

az önkormányzati elemet is, amellyel az etnikum saját törekvéseit társadalmi-politikai környezetében kifejezheti. Enélkül a mozzanat nélkül minden hatalmi viszony egyoldalúvá válik és a politikai rendszer helyett inkább kiszolgáltatottsági rendszerről beszélhetünk. Ismét egy történelmi példával megvilágítva mondanivalónk lényegét: Adolf Hitlernek volt *politikája* a németországi zsidókkal szemben, míg a németországi zsidóknak Hitler Adolffal szembeni *politikájáról* beszélni mosolygásra késztette, ha nem ismernénk a történet tragikus végét.

A kisebbségi demokrácia kialakulásának fontos feltétele, hogy az állam *társadalmi partnerként* és *hatalmi tényezőként* ismerje el s kezelje a területén élő etnikumokat. A társadalmi fejlettség meghatározott szintjén a saját érdekkifejezés és akarattnyilvánítás lehetősége nélkülözhetetlen a közösség továbbélése szempontjából. A népuralmat nemzeti-nemzetiségi viszonylatban is megvalósítani kívánó törekvésnek olyan szerkezeti változásokat kell elérnie, amelyek a rendszert alkalmassá teszik arra, hogy a demokratikus többségi elv érvényesítése mellett biztosítsa a kisebbségi vélemények, érdekek reprezentatív képviselését is. A *nemzetiségi demokrácia* többlete a „sima” demokráciával szemben az, hogy *a népet nemcsak „démosz”, hanem „etnosz” értelemben is emancipálni akarja.*

A politika etnikumformáló szerepe különösen századunkban vált számottevővé, nem utolsósorban azért, mert a technikai fejlődés iparosító-városiasító és mobilitásnövelő hatása csökkentette az etnikai megmaradás hagyományos autonóm erőinek (a faluközösségeknek, a nagycsaládnak stb.) a jelentőségét. A közoktatás általánossá és kötelezővé válásával, a tömeghírközlés új eszközeivel: a rádióval, a televízióval azonban ugyanez a folyamat az értékátadás és az érdekmegfogalmazás új struktúráit is létrehozta a kisebbségek számára. Vagyis, amit a műszaki haladás és annak társadalmi következményei az egyik oldalon elvettek az önálló állammá nem szerveződött kis népektől és az etnikai szórványoktól (például a kis közösségek gyakori közvetlen verbális kommunikációjának számos lehetőségét); azt a másik oldalon — legalábbis a lehetőségek szintjén — új szerkezetekkel és eszközökkel (például az ismeretfelhalmozás és terjesztés olyan módszereivel, mint a hang- és képrögzítés, nagy távolságra való közvetítésük stb.) pótolták.

Hangsúlyozni kell, hogy az inđentitásörzés és -fejlesztés kiesett erőinek ily módon való pótlása nem azonnal megvalósult adottságként, hanem előbb csak *lehetőségként* létezik e közösségek számára; hogy mennyire tudnak ténylegesen élni vele, az saját önmegvalósító képességükön (fejlettségükön, számarányukon) túl, nem utolsósorban annak az államnak a jellemzőitől függ, amelynek területén élnek. A termelési folyamat tudományos és technikai feltételeinek napjainkban végbemenő változása, így a szemünk láttára kibontakozó elektronikai forradalom (benne a számítógép, képmagnó, a kábeltelevízió és a műholdas műsorszórás terjedése) egyszerre teremti meg a csoportmegmaradás s közösségszerveződés és a teljes kisebbségi beolvadás, széthullás elméleti esélyeit. A műszaki fejlődés tehát önmagában véve sem nem asszimilál, sem nem disszimilál, hanem csak új feltételeket teremt az etnikai létezés számára. *Egyértelműen megnöveli azonban a fő hatalom felelősségét, amely gyakran — gazdasági vagy politikai okokból — monopol, illetve hegemon helyzetet élvez a nemzetiségi jellemzőket és létfeltételeket befolyásoló, alakító korszerű hatásmechanizmusok irányításában. Előrelátható, hogy az a tár-*

sadalmi és hatalmi rendszer, amely eddig is az etnikai sokszínűségnek egy-
séges keretet adva *integrálni* (és nem asszimilálni) *kívánta* az állam területén
élő népeket, a jövőben ugyancsak demokratikus módon fogja biztosítani szá-
mukra a nemzeti azonosságuk fejlesztéséhez szükséges mind modernebb esz-
közöket; míg a többségi nacionalizmustól átitatott politikai struktúra való-
színűleg továbbra is ennek a lehetőségnek a szűkítésére törekszik majd. Nem
kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy megállapítsuk: ha valahol a nemze-
tiségi nyelv és műveltség átadásának olyan hagyományos, egyszerű (és ártat-
lan) eszközei, mint a gyermekirodalom néhány terméke — például a Lánc,
lánc, eszterlánc című daloskönyv — hatalmi szempontból nem kívánatosnak,
vagy kifejezetten veszélyesnek minősülnek, ott nem várható közelesen komo-
lyabb erőfeszítés *például* a kisközösségi kultúraápolásban is nagy lehetősége-
ket magában hordozó (mert egy-egy etnikumot összefogni képes) nemzetiségi
kábeltelevíziózás kifejlesztésére.

A 20. század minden valódi és átfogó társadalmi megújulási mozgalma
(forradalmi vagy reformfolyamata) — kezdve a sort az 1917-es oroszországi
forradalommal — változásokat kívánt elérni a nemzetek és nemzetiségek vi-
szonyában is. (Bennük az „etnikus” elem súlya azonban nyilvánvalóan az
adott területen élő nemzetiségek nagyságrendjétől és a népcsoportok közötti
ellentétek mélységétől függött.)

Az érdek-összekapcsolódások kézenfekvőek voltak. A szélsőséges gazdasá-
gi és szociális egyenlőtlenségek csökkentésének programja egyben a nemzetek
konfliktusának egyik gyakori kiváltó okát is célba vette. (Ennek jelentősége
különösen ott volt nagy, ahol az osztály- és rétegtagolódás kisebb-nagyobb
mértékben a nyelvi és etnikai határokkal esett egybe.) A valamennyi társad-
almi csoport esélyegyenlősége, mint általános cél, legtöbbször harmonikusan
egészült ki a kisebbség, mint hátrányos helyzetű közösség sajátos egyenlőség-
igényével: a szocialista eszme és a kisebbségi egyenjogúság gondolata ily
módon találkozott (találkozik) és fonódott (fonódik) össze.

A politikai rendszer szerkezeti változásai tekintetében is megfigyelhetjük
az általános és a sajátos egymásba épülését. Az a törekvés, amely az egyén-
nek a társadalommal, illetve a társadalomnak az állammal való egyenjogúsí-
tását kívánja elérni, természetesen kapcsolja magához az etnikai közösségek
önszerveződésének és önkifejeződésének céljait. A fejlett világ több országá-
ban erősen jelentkező nemzetiségi autonómiaigény a társadalmi önkormány-
zati küzdelmek szélesebb áramlatába illeszkedik be. Ennek legfontosabb jel-
lemzője az, hogy kitörni kíván egy képtelen alternatívából, amelyben az egyén
csak a piac vagy az állam szabályozása között választhat, minden más társad-
almi szerveződési forma ellenében. A sok helyütt és különféle módon je-
lentkező decentralizálási igyekezet az *egyén*, a *közösség* és a *központi hatalom*
kapcsolatának új szemléletére épül. Benne az alapkérdés már nem az, hogy
az állam mennyi jogot és önállóságot enged át a társadalomnak és alkotó ele-
meinek, hanem az, hogy ugyanez a társadalom a demokratikus folyamatok-
ban milyen hatáskörrel ruházza fel az államot.

Igen jellegzetes irányzat ebből a szempontból a nyugat-európai kisebb-
ségi-tájegységi mozgalom. Az *etnoregionalizmus* a tájegységi önkormányzatért
és a kisebbségi jogokért folyó harc egymásba fonódása, amelyben sajátosan
találkoznak az etnikai megmaradás és a helyi közvetlen demokrácia szem-
pontjai. A hatására végbemenő decentralizálás nemcsak (és nem is elsősor-

ban) nemzetiségi igényeket elégít ki, hanem a tágabban értelmezett társadalom és politika között kíván új közvetítő és viszonyrendszert, új összhangot létrehozni.

A nemzetiségi demokrácia nem szemlélhető csak egy állam keretében, hanem szükségszerűen szélesebb földrajzi vetületet kap: a szomszédos országok, egy egész térség és nemegyszer a világegész nemzetközi viszonyrendszerébe ágyazódik be. Az egyenjogúság intézményeinek kiépítése és működése államközi kapcsolatokat javíthat, míg leépítése nemzeteket és államokat állít szembe, állandó konfliktusokat szül.

Nyilvánvaló tény, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása annak az államnak az elsődleges felelőssége, amelynek területén a kisebbségek élnek. Ha azonban a fő hatalom *erőszakos beolvasztó, etnikai megsemmisítő* politikát folytat és a nemzetiségi önvédelem, önkifejezés lehetőségét sem biztosítja, ezzel az anyanemzetnek határon túli kisebbségei, nemzetrészei, sorsa iránt érzett felelősségét növeli meg. Egy ilyen helyzetben, a nemzetközi normarendszer biztosította kereteken belül, az anyanemzetnek nemcsak joga, hanem kötelessége is cselekedni. Emellett, a nemzetiségi diszkrimináció kirívó megnyilvánulásaiival szemben a világpolitika egyetlen demokratikus tényezője sem maradhat közömbös. A dél-afrikai rasszista politika széles körű elítéléséhez hasonlóan a közvéleményi nyomásnak oda kell hatnia, hogy csak azok az államok szerepelhessenek a nemzetközi közösség megbecsült tagjaiként, amelyeknek belső berendezkedése nem épül intézményesített faji, nemzeti, nyelvi vagy vallási egyenlőtlenségre.

A nemzetiségi viszonyok alakulása szempontjából tehát nem az a politikai szemlélet okoz tényleges problémát, amely a kisebbségi kérdés demokratikus megoldását saját feladatának tekinti. Az elkülönült állami szuverenitások világrendszerében ennek szükségszerűen így kell lennie. A gondok és konfliktusok valódi forrása az, hogy néhány hatalmi tényező összetéveszti a „belügy” és a „belügyminisztériumi ügy” fogalmát, és a nemzetiségek helyzetét döntően vagy kizárólag erőszak szervezeti úton kívánja „rendezni”. Ez a megközelítés viszont már okkal vált ki ellenérzést a nemzetek közötti kapcsolatokban, annak szűkebb (belső) és tágabb (államközi) értelmében egyaránt.

Az egyetemes béke és biztonság érdeke, hogy a *népek joga* a nemzetközi közösség minden tagjára vonatkozóan érvényesülhessen, ne korlátozza azt az „államalkotó nemzet” és a „nem államalkotó nép” 19. századi, antidemokratikus szemléletű megkülönböztetése. Az univerzális szempontok mellett természetesen egy-egy országcsoport vagy kétoldali viszonylat sajátos érdekei is azt kívánják, hogy az egymás közti kapcsolatokat ne a nemzeti egyenetlenség, hanem az egyenjogúság és a kiegyensúlyozott együttműködés készsége jellemezze.

A szocializmus lényegének legtömörebb és talán legtalálhatóbb megfogalmazása az, hogy: *embervédelem*. Az az eszme, amelyet ez a szó jelöl, az embert egyénileg és közösségileg is védeni kívánja valamennyi társadalmi igazságtalanság, alárendeltség és függés ellenében, beleértve ebbe természetesen a nemzeti viszonyokat is. Következésképp minden olyan elméleti és hatalmi-politikai megnyilvánulás, amely nemzeti kizárólagosságot hirdet vagy valósít meg, amely nacionalista önzésnek ad helyet a többség-kisebbség kapcsolatban — esetleges formai kellékei és ideológiai hivatkozásai ellenére — lényegénél fogva nem szocialista; végső soron diszkreditálja magát az egész eszmét és gyakorlatot egyaránt.

Közép- és Délkelet-Európában, a gyakran történelmileg terhelt nemzetiségi viszonyok alakításában a politikai tényezőnek hagyományosan nagy szerepe van. Ez a tény is indokolja, hogy a nemzetiségi demokráciának a térség általános társadalomfejlődési kérdései között megkülönböztetett figyelmet szenteljünk; a kinyilvánított elvek és a valóság eltéréseiről, nemzetállami elzárkózás s elfogultság nélkül, tárgyyszerű nyíltsággal beszéljünk. A gazdasági növekedés sok helyütt okkal igényelt új pályái tájainkon is elképzelhetetlenek a társadalomfejlődés új pályái nélkül. Ennek kialakítása viszont, a nemzetiségi kérdés nagy súlya miatt sem tudja nélkülözni azt a változó szemléletet és cselekvésmódot, amit az etnikai folyamatok irányítása gyorsan átalakuló világunkban igényel.

BALOGH EDGÁR

Levelesláda, tudósportrék, barangolókönyv

ELKÉSVE, HÁROM ROMÁNIAI KÖNYVRŐL

Immár inkább csak az íróasztal-
fióknak írok. Ha a Tiszatáj olvasó-
inak tetszik: tessék! Három erdélyi
szellemi munkás — Szabó Zsolt,
Rostás Zoltán és Beke György —
1984-beli kötete műfajilag is, tárgy-
körben is más és más, bennem
azonban összefüggenek. Hátha a tá-
voli olvasó is megérzi benső roko-
níthatóságukat?

BETEKINTÉS ELEK APÓ SZEMÉLYISÉGRAJZÁBA

Benedek Elek mindmáig teljes összetételig nem jutott személyiségrajza jelentős kiegészítést kap nem kevesebb mint 315 újabb levél közrebocsátásával. Ez ugyanis már a *Benedek Elek irodalmi levelezése* második kötete. Az elsőt 1979-ben jelentette meg a bukaresti Kriterion. Akkor Szabó Zsolt az 1921-től 1925-ig terjedő időszakból felfedezett és egybegyűjtött be- és kifutó leveleket tette közzé kellő jegyzetekkel, míg a most kiadott második (és még nem utolsó) kötetben a levelek sorszáma már 572-ig ér, átfogva az 1925—1928-as esztendőket. A levélrengeteg személyi, mozgalmi, irodalmi adatai Gaál Gábor és Kuncz Aladár régebben kiadott levelezéseihez hasonlóan a romániai magyar irodalomtörténet legbensőbb eresztékeiig vezetnek el, s bizonyára helyesen cselekszünk, amikor egy ilyen általános vonatkozásrendszerbe emeljük a tudomásunkra jutó részleteket.

Már magának Benedek Eleknek az irodalomtörténeti hovahelyezése is új, döntő érveket kap. Emlékezünk rá, hogy még 1963-ban is hogyan marasztalta el a Gondolat kiadásában megjelent magyar irodalomtörténet a nagy mese-